

ve idarî teşkilâtı yeniden düzenledi. Orta ve yüksek dereceli okullar açtı. Gazete ve mecmualara maddî yardımında bulundu. Bulak Matbaası'nı ıslah etti. Bir millî kütüphane (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye), bir müze ve coğrafya cemiyeti kurdu. İmar faaliyetlerine hız verdi. İsmâiliye şehrini kurdu. Kendi adını taşıyan sulama kanalları yaptırdı. Şeker kamışı ve pamuk ziraatına önem verdi. Tasfiye fabrikaları açtırdı. Mısır ve Sudan'da demiryolu şebekelerini uzattı. İskenderiye ve Süveyş'te dalga kıranlar ve fenerler inşa ettirdi. Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı da onun zamanında hizmete girdi. Telgraf şebekesini geliştirdi ve ilk resmî posta servisini gerçekleştirdi. Kahire ve İskenderiye modern şehirler haline sokuldu. Saraylar inşa edilip modern ve zengin şekilde döşendi. Opera ve tiyatrolar açıldı. Büyük şehirlerde belediyeler teşkil edildi. Avrupalılar'ın Mısır'da yerleşmesine izin verildi. Yabancı yatırımlar gelişti ve pek çok şirket ve banka kuruldu. 1861-1865 yılları arasında devam eden Amerikan iç savaşı Mısır'ın pamuğuna duyulan ilgiyi arttırdı. Pamuk gelirleri beş misline çıkarken Mısır'ın yıllık geliri 1864'te 5 milyon sterlinden 1875'te 145 milyona yükseldi. Mısır 1867'de Paris ve 1873'te Viyana sergilerine katıldı.

Mısır'ın gelirlerinin umulmadık bir şekilde artması İsmâil Paşa'nın ihtiraslarını kamçulamış, dedesi Mehmed Ali Paşa'nın emellerini de göz önünde bulundurarak önce büyük bir Afrika İmparatorluğu kurmaya kalkışmış, Sudan, Habeşistan, Eritre ve Uganda'da masraflı fetih hareketlerine girişmiştir. Bütün bu işler yanında Bâbîlâ'den imtiyazlar koparılması ve kendisinin binbir gece masallarını andıran eğlence hayatı ve cömertliği çok para harcanmasını gerektirmiştir. İsmâil Paşa'nın bu paraları dış borçlanma yoluyla sağlamaya çalışması, Mısır'ın yabancı devletlerin ipoteği altına girmesine sebep olmuşsa da onun modern Mısır'ın teşkilinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Mısır kralları Hüseyin Kâmil ve Fuâd, Hidiv İsmâil Paşa'nın oğullarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Y.EE, nr. 31/1769/97/80, 31/2456/97/80, 39/1209/131/116; E. de Leon, *Egypt under its Khedives*, London 1882; J. Mc. Coan, *Egypt under Ismail*, London 1889; A. Colvin, *The Making of Modern Egypt*, London 1906; İlyas el-Eyyûbî, *Târîhu Mısır fi 'ahdi'l-Hidiv İsmâ'il Bâşâ*, I-II, Kahire 1341; M. Sabry, *La genèse de l'esprit national égyptien (1863-1882)*, Paris 1924; P. Crabites, *Ismail, the Malignant Khedive*, London

1933; G. Douin, *Histoire du règne du Khédive Ismail*, I-III, Caire 1935-36; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1956, VII, 39-53; Abdurrahman er-Râfîî, *Aşru İsmâ'il*, I-II, Kahire 1948; D. Landes, *Bankers and Pashas: International Finance and Economic Imperialism in Egypt*, London 1958; Emine Foat Tugay, *Three Centuries, Family Chronicles of Turkey and Egypt*, London 1963, s. 128-145; A. Abdel-Malek, *Idéologie et renaissance nationale, l'Egypte moderne*, Paris 1969; P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, London 1969, s. 70-89; a.m.f., "İsmâ'il Paşa", *El²* (Fr.), IV, 200-201; Atilla Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Ankara 1988, s. 205-208; Juan R. I. Cole, *Colonialism and Revolution in the Middle East: Social and Cultural Origins of Egypt's 'Urabi Movement*, Princeton 1993, s. 28-31, 86-89, 103-107, 217-218, 226-227; R. L. Tignor, "New Directions in Egyptian Modernisation: Ismail, Khedive of Egypt, 1863-1879", *Tarikh*, II/3, Nigeria 1968, s. 64-71; Ömer Rıza Doğrul, "İsmail Paşa, Hidiv", AA, II, 461-462; Yılmaz Öztuna, "İsmail Paşa", TA, XX, 309-310.

ATILLA ÇETİN

İSMÂİL PAŞA, Nişancı (ö. 1101/1690)

Osmanlı sadrazamı.

Ankara'nın Ayaş kazasında doğdu. Öldüğü sırada yetmiş yaşını geçtiği bilindiğine göre 1030 (1621) yılında doğmuş olmalıdır. Nişancılık görevinde bulunması dolayısıyla Nişânî, Tevkîl veya Nişancı lakaplarıyla anılır. Ailesi hakkında bir bilgi bulunmadığı gibi İstanbul'a ne zaman geldiği ve saraya nasıl girdiği de bilinmemektedir.

Enderun'da yetistikten sonra çeşitli görevlerde bulunan ve çuhadar iken 13 Zilhicce 1078'de (25 Mayıs 1668) Rumeli beylerbeyliği pâyesi ve 250 akçe ulûfe ile kapı ortası emeklileri arasına giren İsmâil Paşa, 15 Mart 1678'de Nişancı Abdi Paşa'nın İstanbul kaymakamlığına tayini üzerine nişancı oldu ve yıllarca bu görevi sürdürdü. Ekim 1687'de Çanakkale muhâfızı Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa rikâb kaymakamlığına getirilince onun İstanbul'a gelişine kadar vekâlet etmek üzere vezirlik rütbesiyle bir hafta kadar kaymakamlıkta bulundu. Bunun ardından IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi ve yerine II. Süleyman'ın geçirilmesi olaylarına katıldı. Kasım 1687'de beşinci vezir olarak bulunuyordu.

2 Mart 1688'de yeniçeri ağası Harputlu Ali Ağâ'nın başçavuş Fetvacı Hüseyin Ağâ'yı öldürmesi üzerine yeniçeri zorbalарının başlattığı olaylar Sadrazam Abaza Siyavuş Paşa'nın azliyle sonuçlanınca İs-

mâil Paşa, sadrazamlığa getirilen Özi muhâfızı Bozoklu Mustafa Paşa'nın gelişine kadar sadâret kaymakamlığıyla görevlendirildi. Bu arada zorbalar Siyavuş Paşa'yı öldürüp sarayını yağmalamışlardı; bir kısmı da Yağlıkçılar Çarşısı'nı yağmalamaya kalkışmış, bunun üzerine esnaf ve halk saraya doğru yürüyüp sancak-ı şerifin çıkarılmasını ve sadrazamın değiştirilmesini istemişti. Bu olaylar üzerine sadrazamlığa getirilen İsmâil Paşa (28 Rebûlâhîr 1099 / 2 Mart 1688), zorba gruplarını kısa sürede dağıtarak dört aydan beri devam eden karışıklıkları sona erdirdi. Altmış bir gün kadar süren kısa sadrazamlığında Rumeli ve Anadolu'daki eşkiyanın bertaraf edilmesi ve sikke tashihiyle de uğraştı. Avusturya cephesinde birbirini takip eden yenilgiler sebebiyle durumun kötüleşmesi üzerine ordunun başına Yeğen Osman Paşa gibi zorbalıktan pašalığa çıkmış birini serdar tayin etmesi azliyle sonuçlanacak olayların başlangıcını oluşturdu. Etrafının telkiniyle sadrazam olmaya kalkışan Yeğen Osman Paşa ile uğraşırken rakipleri olan padişah hocası Arapzâde Abdülvehhâb Efendi ve Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağâ, Şeyhülislâm Debbâğzâde Mehmed Efendi'yi de yanlarına alarak padişahı etkileyip haksız yere kan döktüğü gerekçesiyle onu azlettirdiler (1 Receb 1099 / 2 Mayıs 1688).

İsmâil Paşa görevden alındıktan sonra Anadoluhisarı'ndaki yalısında birkaç gün göz hapsinde tutuldu. 13 Mayıs 1688'de Kavala Kalesi'ne sürgün edildi. Ancak Venedik donanmasının Temmuz 1688'de Eğriboz Kalesi'ni muhasara etmesi üzerine Rodos adasına gönderildi. Burada iken kendisinden, Siyavuş Paşa'nın sarayının yağmalanması sırasında aldığı iddia edilen para ve mallarla bunun dışında haksız yere gasbettiği ileri sürülen para ve eşyalarından sefer masrafları için 40-50 kese akçe vermesi istendi; istenen meblağı vermeyince Mayıs 1690'da idam edildi. Başlı İstanbul'a gönderildi, vücudu ise Rodos'ta gömüldü. Bu arada İstanbul'daki evinde yapılan aramada tahmin edildiği kadar mal varlığına sahip olmadığı anlaşıldı. Sadrazamlığı sırasında haksız yere öldürttüğü ileri sürülen Rumeli Beylerbeyi Zeynelâbidin Paşa'nın vârislerince yapılan müracaatlar üzerine "kısâsen" idam edildiği de kaydedilmiştir. Ancak idamında, o sırada sadrazam bulunan Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa ile aralarında eskiden beri süregelen düşmanlığın önemli rol oynadığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hammer, *GOR*, VI, 506-511, 553; *Sicill-i Os-mânî*, I, 354-355; Danişmend, *Kronoloji*², III, 465-466; V, 46; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 494-495, 500-510; III/2, s. 427-429; Bekir Kütükoğlu, "Süleyman II.", *İA*, XI, 158-159; Münir Aktepe, "İsmâ'il Paşa, Nişancı", *Eİ*² (İng.), IV, 193-194.

Ziya YILMAZER

İSMÂİL RÛMÎ

(ö. 1041/1631)

Kâdiriyye tarikatının
Rûmiyye kolunun kurucusu.

Tosya'nın Bansa köyünde doğdu. Babası Çoban Ali, oğlunun daha iyi yetişmesi için Tosya'ya taşındı. Medrese ilimlerini tahsil ederken Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden Ahmed Efendi'nin sohbetlerine devam etmeye başlayan İsmâ'il Rûmî, bir gece rüyasında Abdülkâdir-i Geylânî'yi görerek onun mânevî işaretini üzerine Bağdat'a gitmek üzere yola çıktı. Bağdat'a ulaşınca Kâdiriyye'nin merkez dergâhına gidip dergâhın postnişini Bağdat nakîbûleşrafi Seyyid Feyzullah Efendi'ye kendini tanıttı. Bir müddet sonra erba'n çıkarmak üzere halvete girdi. Seyrû sülûkünü tamamlayınca mürşidinin tavsiyesi üzerine Bağdat'tan ayrıldı. Anadolu'ya gelmeden Mısır'a uğrayarak sohbetlerine katıldığı Ahmed-i Mısırî'den de icâzet-nâme aldı. Bundan dolayı bazı silsilenâmelerde mürşidinin Feyzullah Efendi, bazıları ise Ahmed Efendi olarak kaydedildiği görülmektedir.

1020 (1611) yılında İstanbul'a gelen İsmâ'il Rûmî bir süre Sofular Camii'nde kaldı, daha sonra Tophane'de Hacı Pîrî adlı bir kişiye ait arsa üzerinde bir tekke inşa ettirdi. Onun Anadolu ve Rumeli'nin değişik şehirlerinde kırk kadar tekke yaptırdığı kaydedilmektedir (Seyyid Sırrı Ali, s. 52). Kâdiriyye tarikatı, Kâdirîhâne diye anılan bu dergâhın kurulmasından sonra

İstanbul'da yayılmaya başlamış. XV. yüzyılda Bursa'da kurulan Eşrefiyye kolu ile birlikte bu tarikatın Osmanlı topraklarında yaygınlık kazanmasında önemli rol oynamıştır. Bu tesir sebebiyle "pîr-i sâni" unvanıyla anılan ve kendisine Kâdiriyye'nin Rûmiyye kolu nisbet edilen İsmâ'il Rûmî vefatında kurduğu tekkenin hazîresine defnedildi. Tekkenin meşihatı halifelerinden Seyyid Halil tarafından sürdürülmüştür. Usturumcalı Ahmed Efendi adlı halifesi 1038'de (1628) Bursa'da İsmâ'il Rûmî Dergâhı'nı (Hamam Tekke) kurmuştur.

İsmâ'il Rûmî, Sultan Ahmed Camii'nin açılışında dervişleriyle birlikte Kâdirî usulü zikir yapmış, daha sonra bu camide cuma günleri namazdan sonra Kâdirî evrâdının okunması bir gelenek halini almıştır. Bu gelenek günümüzde de sürmekte, Kâdirîhâne şeyhinin görevlendirdiği bir derviş cuma namazından sonra camide Kâdirî evrâdını okumaktadır. Kâdirîhâne Kâdiriyye tarikatının merkez tekkesi olmuş, Anadolu ve Rumeli'de Kâdirî şeyhlerinin verdiği icâzetnâmeler Kâdirîhâne şeyhi tarafından tasdik edilmiştir (ayrıca bk. RÛMÎYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî* (nşr. Mustafa S. Kaçalin), İstanbul 1992, s. 48-52; Hüseyin Vasâf, *Sefîne*, I, 111-122; Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara - Kadir Atlansoy), Bursa 1997, s. 331, 332; *Tomar-Kâdiriyye*, II, 50-54; *Osmanlı Müellifleri*, I, 25; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Kâdirîlik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı", *Yeni Tarih Dünyası*, sy. 6, İstanbul 1953, s. 254-256; a.mlf., "Rûmîlik ve İsmâ'il-i Rûmî", a.e., sy. 8 (1953), s. 348-350; Ekrem Işın, "Kâdirîlik", *DBİst.A*, IV, 372 vd.

MEHMET AKKUŞ

İSMÂİL RUSÛHÎ

(bk. ANKARAVÎ, İsmâ'il Rusûhî).

İSMÂİL SABRÎ PAŞA

(İسماعیل صبری باشا)

(1854-1923)

Mısırlı şair.

Kahire'de doğdu. Mübtediyân Mektebi'nde başladığı öğrenimini Techîziyye ve İdâre (Hukuk) mekteplerinde sürdürdü. 1871'de *Ravzatü'l-medâris* dergisinde yayımladığı şiirlerle tanınmaya başlanan İsmâ'il Sabri, hakkında övgü şiirleri yazdığı Hidiv İsmâ'il Paşa tarafından hukuk öğrenimi yapması için Fransa'ya gönderildi

(1874). 1878'de Aix Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olup Kahire'ye döndü. Bir süre Mansûre'de hâkimlik yaptı. 1896'da İskenderiye'ye vali olarak tayin edildi. Üç yıl sonra Adalet Bakanlığı bakan yardımcılığı görevine getirildi. Bu görevden 1907 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 21 Mart 1923'te Kahire'de vefat etti.

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, Âişe İsmet Teymûr, Ahmed Şevki ve Hâfız İbrâhîm'in de içinde yer aldığı "el-muhâfızü'l-beyânî" diye adlandırılan eski şairleri taklit akımının öncülerinden kabul edilen İsmâ'il Sabri, Fransa'dan döndükten sonra eski şairleri taklitten uzaklaşmaya, şiirin şairin yaşantısını ve düşüncelerini yansıtmaya gerektiğini savunmaya başladı. Ona göre şair bir ânını, bir gözlemini veya bir düşüncesini ifade için birkaç beyitle de yetinebilmeli, şiiri gereksiz yere uzatmaktan kaçınmalıdır. Bundan dolayı İsmâ'il Sabri'nin şiirleri genellikle iki üç beyitten oluşur, altı beyti geçen şiiri çok azdır. Uzun kasideleri de olmakla birlikte bunlar divanında az yer tutar.

İsmâ'il Sabri özellikle Buhtûrî'nin tesirinde kalmış ve onu taklide çalışmıştır. Bu sebeple çağdaşları ona "Mısır'ın Buhtûrî'si" lakabını vermişlerdir. Ayrıca Bahâ Zühayr ile İbnü'l-Fârîz'dan da hayli etkilenmiştir. Şiirlerinde günlük hayatta kullanılan ifade ve kalıplara yer vermesi ve aşırı duygusal oluşu bakımından Bahâ Zühayr'e benzetilir. Aşk, güzellik, dostluk, ölüm, vatan sevgisi şiirlerinde ele aldığı başlıca konulardır. Müsikiye çok düşkün olan İsmâ'il Sabri, şiirlerinin bestelenebilir nitelikte olması için kulağa hoş gelen kelimelerden oluşmasına özen göstermiştir.

İngiltere'nin kontrolü altındaki Mısır hükûmetinin bir memuru olması dolayısıyla İsmâ'il Sabri, çağdaşları Hâfız İbrâhîm ve Ahmed Şevki gibi şiirlerinde milliyet-

İsmâ'il Rûmî'nin kendisinin kurmuş olduğu Kâdirîhâne hazîresindeki kabri - Tophane / İstanbul

İsmâ'il Sabri Paşa